

PROŠLOST

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu historiju

Broj 50
Godina XXV
Novembar, 2020.
[str. 47-58]

© Monos 2020

PROŠLOST

Šeh Dedino turbe u selu Čekanići

Edin Šaković

Šeh Dedino turbe u Čekanićima kod Srebrenika staro je kulturno mjesto, dobro poznato na širim prostorima sjeveroistočne Bosne. Narodna predaja o Šeh Dedi, koji je bio "dobri" (evlija, bogougodnik), u mnogim je detaljima bogata i s folklorističkog aspekta zanimljiva, iako prati uobičajene hagiološke obrasce usmene tradicije Bošnjaka, kakve susrećemo u pričama o "dobrim" i evlijama širom Bosne. Zbog toga je ne možemo uzeti kao historijski utemeljenu, iako sadrži i odraze sjećanja na neke stvarne historijske događaje i procese. Naša je pretpostavka, na osnovu analogije sa turbetom Šejh Sinan-babe u Gornjem Srebreniku, odnosno komparacijom usmene predaje i historijskih izvora o tom evliji, da je ličnost koja se krije iza predanja o Šeh Dedi živjela najvjerovatnije u drugoj polovici XVI. ili prvoj polovici XVII. stoljeća, te da je na ovome području djelovala kao derviš, odnosno šejh tekijske. Pored turbeta i džamije nalazi se i zagonetni mezar sa kamenim sarkofagom, kojeg narodno predanje vezuje uz graditelja – vakifa džamije.

Ključne riječi: Čekanići, Šeh Dedino turbe, Šeh Dedo, evlija, "dobri", kulturna mjesta, usmena predaja, Šejh Sinan-baba, derviši, tekijske, sufizam, islamizacija.

Čekanići se nalaze između Gračanice i Srebrenika, na približno jednakoj udaljenosti od nekih 7 km. Danas je to mjesna zajednica koja pripada administrativnim okvirima grada Srebrenika, a selo je starinom pripadalo srezu, odnosno kotaru i kazi Gračanica. Čekanići su dobrim asfaltnim izlazima povezani s regionalnom cestom Donja Orahovica – Falešići – Srebrenik. Najveća znamenitost sela glasovito je turbe Šeh Dede, u haremu mjesne džamije. Prema predanju, Šeh Dedo je bio *dobri* (evlija, bogougodnik) i imao je različita nadnaravna svojstva, o kojima se pripovijedaju brojne legende. Turbe je poznato kulturno mjesto (zijaretagah), koje – u cilju ozdravljenja, ispunjenja želje ili radi sadake – posjećuje i poštuje ne samo mjesno stanovništvo, nego i narod iz šire okoline, a ponekad i udaljenih krajeva.

O ovome kulturnom mjestu, koliko nam je poznato, prvi je pisao rahmetli prof. Osman Delić, koji je još osamdesetih go-

Selo Čekanići – panorama

dina prošloga stoljeća posjetio Čekaniće i zabilježio kazivanja i narodna predanja, ali je prikupljene podatke bio u prilici objaviti tek desetljeće kasnije, sa pokretanjem "Gračaničkog glasnika".¹ Kasnije je o Čekanićima u više radova pisao Rusmir Djedović, usput spominjući turbe i starine u selu.² U ljeto 2010. godine autor ovoga članka je sa novinarom Fahrudinom Kurtovićem, dopisnikom RTV TK iz Gračanice, posjetio Čekaniće i obišao Šeh Dedino turbe. Tom prilikom smo se sreli i razgovarali sa dugogodišnjim mutevelijom i turbedarom Redžom Bešićem (1935.), za-

bilježivši zanimljiva kazivanja o turbetu, džamiji, Šeh Dedi i o još jednom kultnome mjestu nedaleko od samog turbeta, u kome ćemo također nešto kazati.³ Dodatna saznanja prikupljena su prilikom nekoliko kasnijih terenskih istraživanja i posjeta Čekanićima.

PREDANJA I LEGENDE O ŠEH DEDI

U narodu nije ostalo upamćeno ko je bio Šeh Dedo, odakle i iz koje familije potječe, niti išta drugo pouzdano o njegovu životu. Zna se samo da je bio "dobri", evlija (bogougodnik), duboko pobožan čovjek, te da je posjedovao

1 Osman Delić, *O kulturnim mjestima na području opštine Gračanica*, Gračanički glasnik, god. I, br. 1, maj 1996., 16-17.

2 Rusmir Djedović, *Starost naselja Čekanići kod Srebrenika*, Biljeg Srebrenika, 3, 2005., 104-107; *Historijsko-etnografske crtice iz Čekanića*, u: Salih Kulenović, Rusmir Djedović i Edin Mutapčić, *Srebrenik: historijsko-etnografske skice*, Srebrenik: Centar za kulturu i informisanje, 2007., 97-108. Nekoliko impresija o Čekanićima zapisao je i američki slavist Thomas Butler, koji je s Djedovićem posjetio Čekaniće (*O posjeti Špionici i Čekanićima, selima između Srebrenika i Gračanice*, Biljeg Srebrenika, 4, 2006., 112-113).

3 Reportaža koja je tom prilikom snimljena, emitirana je na RTV TK, a dostupna je i na Youtube kanalu Fahrudina Kurtovića (<https://youtu.be/8OLRzIFZm44>). Članak koji ovom prilikom objavljujemo u osnovi je i nastao u tom razdoblju, a kasnije je neznatno dopunjavan i korigiran.

neke keramete (nadnaravna svojstva). Ne zna se ni kada je tačno živio, osim da je to bilo za vrijeme osmanske uprave, odnosno “turskog vakt”, kako to narod veli. Narodna predaja u širem kraju Šeh Dedu iz Čekanića dovodi u vezu sa Šejh Sinan-babom, čije se turbe nalazi uz džamiju u Gornjem Srebreniku, te *dobrim* u turbetu u Čanićima kod Dobrnje, po priči – radilo se o trojici braće.

Priča se da je jednom prilikom Šeh Dedo kupio sijeno u svojoj njivi na Dedinom brdu, te je odjednom naredio žetelicama da vilama i motkama tuku po žitu, travi i paprati. Iako začuđene, one ga poslušale, a on im na koncu reče da su upravo pomogli bosanskoj vojsci pod Banja Lukom pobijediti u borbi protiv dušmana. Drugi put, kazuje se da je Šeh Dedo nešto zgriješio prema bosanskom valiji, te mu je ovaj poslao tatara s porukom da odmah s njim pođe u Travnik. Šeh Dedo je to odbio, a kad je valija ponovo poslao tatara k njemu, uzeo je malu metalnu kutiju, nasuo u nju baruta, te stavio u njega jednu užarenu hrastovu žigu. Potom je kutiju zatvorio i po tataru je poslao valiji. Kada je ovaj otvorio kutiju, te vidio barut i žeravicu u njoj, shvatio je da je Šeh Dedo *dobri*, te ga više nije pozivao na odgovornost. Obje ove predaje u Čekanićima zabilježio je prof. Osman Delić, još ranih 1980-tih, u razgovoru sa tadašnjim mutevelijom Smajom Djedovićem, te grupom mještana.⁴ Istovjetne priče su i danas poznate među starijim kazivačima u Čekanićima, pa i u susjednim selima, poput Gornje Orahovice, u što smo se uvjerali prilikom terenских istraživanja.⁵

Ipak, od svih predanja o Šeh Dedi središnje mjesto zauzima priča o njemu i njegovom “pobri”, pobratimu i najboljem prijatelju, koji je bio nemusliman, kršćanin, rodом odnekle

iz daleka (po jednoj verziji čak iz Krajine). Šeh Dedo je kod njega osjetio da ima neku “deredžu” i tako su se sprijateljili i pobratili. Svog pobratima na različite je načine iskušavao. Tako je jednom namjerno načinio grubu uvredu na račun njegove vjere i porodice, da vidi kako će se Pobro ponijeti. Kad mu se Pobro požalio da će uskoro ostati sam, jer mu je žena umrla, a ima samo jednu kćer pred udaju, Šeh Dedo mu kaza da oženi vlastitu kćerku, dodavši: “kod vas je ionako – što čovjek počini veće zlo, to je bolji”. Uvrijeđen, Pobro mu odvrati da to nije tako, da je i on čovjek, iako različite vjere – “Što si i ti, to sam i ja.” Tada je Šeh Dedo od njega zatražio halala (oprosta), priznavši da ga je samo iskušavao, te mu je rekao: “Kada si isto što i ja, znaj da ti je kraj mene mjesto i poslije smrti”. Predanje dalje kaže da je Šeh Dedo predosjetio da će umrijeti, pa je poslao poruku Pobri da mu dođe, da se posljednji put vide i oproste. Ovaj je pojahao konja i putovao dan i noć prema Čekanićima, ali nije bilo suđeno da Šeh Dedu zatekne živa. Prispio je taman na njegovu dženazu. I dok su džematlije u safovima klanjali dženazu, Pobro je, kao nemusliman, stajao iza njih, a kada su predali selam i okrenuli se – vidjeli su da Pobro leži na zemlji. Bio je mrtav. Umro je dok su klanjali dženazu njegovom prijatelju. Mještani su se tada sjetili Šeh Dedini riječi, te iskopali novi kabur i pokopali Pobru uz njega. Kasnije je, i nad jednim i nad drugim grobom sagrađeno turbe.⁶

Starinom, Šeh Dedino turbe je bilo obično, tradicionalno bosansko drveno turbe kvadratne osnove. Kasnije, u vrijeme gradnje nove džamije u Čekanićima (koncem 1970-tih i početkom 1980-tih), sredstvima džematlija izgrađeno je novo turbe od be-

4 O. Delić, O kulturnim mjestima, 166.

5 Edin Šaković, Omer Hamzić, *Gornja Orahovica nekada i sada*, Tešanj: Planjax, 2012., 57 i 68.

6 Predanje je zabilježeno 20. 07. 2010. od Redže (Mehmeda) Bešića, rođenog 1935. godine; pripovijest je kazivač još kao dijete slušao od starijih članova porodice i komšija. Kasnije smo se uvjerali da je ono u osnovi poznato i među drugim mještanima Čekanića starije životne dobi. U svom radu, Osman Delić samo spominje Pobru i njegov grob bez nišana, dodajući: “Za ovaj grob kažu da je grob inovjerca” (*O kulturnim mjestima*, 17)

tonskih fasadnih blokova s četveroslivnim krovom, pokrivenim crijepom. Prije petnaestak godina turbe je temeljito obnovljeno, odnosno nanovo sagrađeno, sredstvima rahmetli Hadži Huseina Tursunovića iz Stjepan Polja. Novo turbe je osmerokutne osnove, sa šatorastim krovom od šindre. U turbetu se nalaze dva mezara, prekrivena drvenim sarkofazima koji su zastrti zelenim platnom. Na Šeh Dedinom mezaru su dva nišana; uzglavni s turbanom, bez natpisa.

POVIJESNI KONTEKST NARODNIH PREDANJA O ŠEH DEDI

Legende koje se u Čekanićima i okolini čuju o Šeh Dedi nalik su usmenim predajama kakve se pripovijedaju i o drugim *dobrim* u Bosni, a njihovi motivi su najčešće veoma slični ili čak potpuno isti. Tražiti u njima neko zrnce historijske istine veoma je teško. Pa ipak, u svim tim pričama nalazimo odraz minulih vremena, svih nedaća sa kojima se narod ovih krajeva nekada suočavao i povijesnih prijeloma kroz koje je prolazio.

Čuveni Boj pod Banja Lukom, koji se zbao 4. augusta 1737. godine, bio je odsudna bitka za opstanak bošnjačko-muslimanskog naroda, u vrijeme kada je Bosna, iscrpljena dugotrajnim ratovima, epidemijama kuge, krizom i gladi, bila ostavljena bez ikakve pomoći iz Carigrada, dospjevši u potpuno neprijateljsko okruženje. Sjajna pobjeda bosanske vojske nad znatno nadmoćnijim habsburškim protivnikom preokrenula je ishod cjelokupnog rata. Imalo je to golemog odjeka među bošnjačkim pukom: već su brojni savremenici o bitci pod Banja Lukom pisali pjesme, tarihe i prozna djela, događaj je ušao i u narodnu epiku, kao i brojna usmena predanja. Kako vidjesmo, na širem području Čekanića, Banjalučki boj se spominje u kontekstu priče o evliji Šeh Dedi i žetelicama.

Sličan motiv narodnog predanja susrećemo i u drugim krajevima naše zemlje, vezano za druge *dobre*, gdje se pripovijeda o za promatrače nerazumljivom ponašanju evlije, ali kad bi se vojska iz dotičnoga mjesta vratila kućama, svjedočila bi o nekoj nadnaravnoj pomoći koju su primili baš u presudnom trenutku bitke (ponegdje, preživjeli vojnici su pričali da se na bojištu pojavio osobno *dobri*, iako se znalo da on nije napuštao mjesto u kome je živio). Kada je sjeveroistočna Bosna u pitanju, takva se pripovijest vezuje i uz legendarnog Abuku, čije se turbe nalazi u Suhoj kod Živinica. Sam taj motiv, dakle, i nije osobito rijedak. No, jedan lijep detalj u predaji zabilježenoj u Čekanićima jeste činjenica da sa Šeh Dedom rade *žetelice*, dakle djevojke i žene. Znači li to da u selu, izuzev Dede (koji je očito bio u poznijim godinama života), u tom trenutku nije bilo muškarca? Očito je tako, a to upravo odgovara prilikama u vrijeme Banjalučkog boja, kada je – kako to hroničari bilježe – u boj protiv dušmana krenulo “sve što je moglo oružje nositi”.

Druga predaja koju smo naveli, o valijinom tataru, koji dolazi po Šeh Dedu, također ima veze sa nekim poznatim događanjima u Bosni, tokom nemira u XVIII. i prvoj polovici XIX. stoljeća. Poslije Banjalučkog boja, među Bošnjacima je došlo do rasta samosvijesti i uvjerenja da se u svim poteškoćama moraju osloniti na vlastite snage, te da su interesi Bosne i njenih stanovnika važniji od interesa Visoke Porte – koja je Bosnu i Bošnjake iskorištavala za svoj račun, a u nevolji ostavljala na cjedilu. Pobune i nemiri zbog teških nameta i nasilja prilikom njihovog ubiranja između 1747. i 1752. zahvatili su sela na širem prostoru sjeveroistočne Bosne, osobito Tuzlanski i Tešanjski kadiluk,⁷ a sigurno ih je bilo i u seoskim sredinama Gračaničkog kadiluka, kome su Čekanići pripadali. Uz

7 Fehim Spaho, Pobune u tuzlanskom srezu polovicom osamnaestog vijeka, Glasnik Zemaljskog muzeja, knj. XLV. sv. 2, 1933., 71-76; Muhamed Hadžijahić, *Bune i ustanak u Bosni sredinom XVIII stoljeća*, Historijski zbornik, XXXIII-XXXIV, 1980.-1981., sv. 1, 99-137.

Šeh Dedino turbe – izgled prije i poslije zadnje obnove

brojne represalije, vlasti su uspjele ugušiti nemire, pri čemu su mnogi seljaci pogubljeni, utamničeni i prisiljeni na davanje jemstva za strogo poštivanje zakona. Drugu polovicu XVIII. stoljeća obilježili su dugotrajni nemiri u Sarajevu i nekim drugim gradovima, koji su nastavljeni i početkom XIX. stoljeća. U pokušaju njihovog gušenja, carska vlada je u Bosnu slala za valije (namjesnike) ljude sklone nasilju i teror, o čijoj je upravi u narodu ostala jako loša uspomena. Posebno je po zlu upamćen bio Seid Ali Dželat-paša, koji je likvidirao više stotina uglednih ljudi u Bosni. Među njima je bio i čuveni alim, derviš i pjesnik šejh Abdulvehhab ef. Ilhamija, koji je pozvan pred valiju zbog toga što je u pjesmama osuđivao nepravdu, korupciju i zlo-upotrebe vlasti. Njegova je mučenička smrt ostavila mučan utisak u narodu. Smatramo da je odraz tih dešavanja sačuvan u legendi o Šeh Dedi, kojemu dolazi valijin tatar i poziva ga u Travnik. Inače, ova je legenda nadahnula

i Hasana Kikića, poznatog književnika i revolucionara, koji je tu legendu književno uobličio u kratku pripovijetku “Dedija”, objavljenu 1939. godine. U njoj seljak Omer Dedić pripovijeda piscu o vremenu “Dželat-paše”, te Dediji iz Čekanića, koji se suprotstavio pašinim nasiljima. Rođen u Gradačcu, Hasan Kikić je za legendu o Šeh Dedi čuo možda još u djetinjstvu.⁸

U cjelini gledano, kada bismo na osnovu spomenuta dva predanja o Šeh Dedi pokušali da odredimo kada je on živio, kao odgovor bi se nametnula prva polovica XVIII. stoljeća. Naime, Boj pod Banja Lukom se zbio 1737. godine, a epizodu s pozivom valiji u Travnik bi mogli smjestiti desetak-petnaest godina kasnije, u vrijeme seljačkih buna i nemira, kada su vlasti vodile istragu protiv većeg broja osoba. Međutim, ovakve predaje su općenito jako nepouzdanе i nemaju veću historijsku vrijednost i pouzdanost izuzev kao svjedočanstvo o narodnom poi-

8 “...Taj Dželat-paša bio ti je ovdje u nas, u Bosni, ravno prije stotinu i dvadeset godina. Poslaše ga, kažu, da Bosnu ukroti. (...) Tako su udavljani nebrojeni muslimani, i kapetani, i age, i bezi i ajani. Tako je udavljen i pjesnik Ilhamija Žepčak. A tako isto htio je Dželat-paša da udavi i Dediju Čekanića iz sela Čekanića kraj Gračanice. (...) I proćulo se tako čak do Travnika kako Dedija govori o zulumu. A znaš, efendume, o zulumu se avazile nikad nije smjelo govoriti. Odmah te u lance spetljaju, pa pod suđenje. Htjeli tako da učine i sa Dedijom.” Kikićev Dedija, kao i Šeh Dedo iz narodne predaje, oglušio se na valijine pozive, poslavši mu naposljetku kutijicu sa barutom i utrnuom hrastovom žiškom, uz vlastitu poruku: “Ovo ponesi svome paši u Travnik i kaži mu šta sam poručio: Kad mognu zajedno barut i žeravica, onda će moći zajedno i zulum s pravdom. Reci mu da poručuje Dedija iz Čekanića, Bosanac, da ga se nije nikad bojao niti će se bojati... S Dedijom je, reci mu, njegova puška čarka i pravda... i Bosna...”. Pored socijalne poruke, uobičajene za sva Kikićeva djela, u pripovijetci “Dedija” susrećemo i dosta naglašenu domoljubnu crtu.

Unutrašnjost Šeh Dedinog turbeta: sarkofazi nad Šeh Dedinim i Pobrinim mezarom prekriveni su sadakom i darovima

manju prošlosti. Premda narodna tradicija Šeh Dedu spominje u kontekstu događaja iz XVIII. stoljeća, stvarna povijesna ličnost koja se krije iza tih priča je mogla živjeti i znatno ranije, baš u vrijeme širenja islama u ovim krajevima.

Naša je pretpostavka upravo da je Šejh Dedo živio još u drugoj polovici XVI. ili prvoj polovici XVII. stoljeća, u vrijeme kada je u izvorima posvjedočeno prisustvo i djelovanje brojnih derviša i pripadnika sufijskih redova, koji su često bili svojevršni misionari i pioniri procesa islamizacije. Ime evlije iz Čekanića sačuvano u narodu zapravo su derviški termini: titula *šejha* (pročelnika tekije) uz tipično derviški pridjev *dedo* (-dede), a na to nas upućuju i neke druge indicije, u prvom redu analogija sa Šejh Sinan-babom, još jednim poznatim evlijom iz šire okoline,

čije se turbe nalazi u Gornjem Srebreniku, uz džamiju koju je po narodnoj predaji sam osnovao.

O Šejh Sinan-babi postoji bogata i zanimljiva usmena tradicija – o tome kako je sagradio džamiju u Srebreniku, zatim kako je išao u Istanbul izmoliti cara za zemlju koju će uvakufiti za džamiju, a jedna od priča o njemu je istovjetna onoj o Šeh Dedi: i Sinan-baba je, naime, imao svog “pobru” nemuslimana, koji je također uz njega pokopan. Narodna predaja o njihovom odnosu skoro je istovjetna onoj o Šeh Dedi i njegovom Pobri, razlikujući se tek u nekim detaljima (kako su se upoznali i sl.).⁹ Kada je, pak, riječ o vremenu u kojem je živio – narodno predanje jednoglasno tvrdi da se Šejh Sinan-baba na ovo područje doselio iz Ugarske, kada su Osmanlije izgubile tu zemlju i kada se veliki broj tamošnjih muslimana

9 Milenko S. Filipović, *Turbe Šeh-Sinan-babe i Pobrin grob u Srebreniku*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, VI, 1965., 151-156; up. Refik Hadžimehanović, *Stari grad Srebrenik*, Takvim, 1983., 209-217.; Edin Mutapčić, *Šejh Sinan-baba i Pobro*, u: Salih Kulenović, Rusmir Djedović, Edin Mutapčić, *Srebrenik: historijsko-etnografske skice*, Srebrenik: Centar za kulturu i informisanje, 2007., 35-46.

mana doselio u Bosnu. Drugim riječima, bilo je to krajem XVII. vijeka. Međutim, podatak iz jednog starog osmanskog rukopisa, kojeg je pronašao, obradio i objavio osmanist dr. sc. Nedim Zahirović, ukazuje na to da je šejh Sinan-baba na prostor Srebrenika došao, zapravo, još u XVI. stoljeću. On je bio pripadnik halvetijskog tarikata (derviškog reda) i u Srebrenik je stigao kao halifa (zastupnik šejha). Nije poznato odakle je bio rodom i kada je tačno rođen – zna se samo da je umro 1010. godine po Hidžri (tj. 1601./1602.), u dubokoj starosti od blizu 90 godina, te da je u Srebreniku prethodno osnovao mesdžid. Pretpostavlja se da je njegova uloga bila – misionarski rad i širenje islama među domaćim stanovništvom u okolini.¹⁰

Moguće je, stoga, da historijsku istinu koja se krije u predanjima o Šeh Dedi iz Čekanića treba tražiti u sličnom kontekstu, te pretpostaviti kako je i on bio derviš koji je na ove prostore stigao još u ranom periodu osmanske vladavine u ovim krajevima, u drugoj polovici XVI. ili u prvoj polovici XVII. stoljeća, radi misionarskog rada. Držimo, štaviše, da mnogi drugi mezari i turbeta u okolini, štovani kao kulturna mjesta, potječu od tih prvih derviša sa ovoga prostora. Pored Sinan-babe i Šeh Dede, tu je još i poznato šehitsko turbe u Čanićima, za koje je dr. Muhamed Hadžijahić ustanovio da pripada nekom Šejh Hasan efendiji, spomenutom u jednom popisu evlija, sastavljenom u Tuzli na početku XIX. stoljeću.¹¹ Kako rekosmo, za ovu trojicu evlija narod pripovijeda da su braća. Sličnu legendu Hadžijahić bilježi za *dobrog* iz turbeta u Čanićima, te još dvojicu *dobrih* – jednog poko-

panog u blizini naselja Avdibašići (danas je to poznato turbe Taušan, mjesto održavanja tradicionalne dove), a drugo između Obodnice Donje i Breški. Kao što to i Hadžijahić primjećuje, pod time treba podrazumijevati duhovno bratstvo.¹²

U predaji i legendama o Šeh Dedi i Sinan-babi prepoznajemo elemente sinkretizma sa predislamskom duhovnom tradicijom iz prvih godina islama na ovim prostorima (XVI. stoljeće), kojima je pridodata još jedna duhovna komponenta, a to je utjecaj sufizma (tesavufa), koji se među narodom širio posredstvom derviša. Oni su se naseljavali i u našim krajevima, kako u gradove, tako i na sela, prihvaćali su službu imama u mesdžidima i džamijama, te osnivali tekije i zavije. U poimeničnim osmanskim popisima iz tog vremena (1548. i 1604.) mnoge imame i hatibe nalazimo s titulom *halifa*, što je riječ koja označava i zastupnika šejha, koji je u nekom mjestu mogao predvoditi *zikr*. Istovjetan motiv u narodnoj predaji o ovoj dvojici evlija, naime kršćanski “pobro” kakvog su imali i Šeh Dedo i Sinan-baba, mogao bi biti odraz sjećanja na nekadašnji zajednički život muslimana i kršćana u istim selima, pa i u istim rodovima ili čak domaćinstvima, kao što je to bio slučaj u ovdašnjim selima tokom XVI. stoljeća, u vrijeme postupnog širenja islama. To nam, uostalom, jasno svjedoče prvi osmanski popisni defteri, u kojima se spominje većina ovdašnjih sela.

Istina, spomen samih Čekanića u prvim osmanskim defterima nije potpuno siguran, iako samo ime sela upućuje na predislamski period i bosansko srednjovjekovlje.¹³ Od su-

10 Nedim Zahirović, *Šejh Sinan iz Srebrenika*, Gračanički glasnik, VIII, 16, 2003., 34-38.

11 Muhamed Hadžijahić, *Jedan nepoznati tuzlanski hagiološki katalog*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, XIII, 1980., 220-222.

12 Isto, 222.

13 Svojevremeno je Vladislav Skarić (*Stara bosanska vlastela u današnjoj toponomastici*, Glasnik Geografskog društva, sv. 7-8, Beograd 1922., 126) ime sela dovodio u vezu sa srednjovjekovnim velikaškim rodom Čekanićima; sredinom XIV. stoljeća spominje se vojvoda od Usore Tvrtko Čekanić. Zanimljiv je i toponim Kapak, iznad samoga sela. Susrećemo ga i u susjednim naseljima (Gornjoj Orahovici, Falešićima, Sladnoj, Gornjoj Miričini, Seoni...), a uglavnom se veže za stara mezarja, locirana na uzvišenjima ili u blizini raskršća starih puteva.

U razgovoru s imamom i džematlijama, maj 2019. godine: treći s lijeva sjedi Hadži Redžo Bešić, dugogodišnji mutevelija; s desna stoji imam Mehmed ef. Mujić

sjednih sela, spominju se: Orahovica i Gornja Lohinja (koja su pripadala nahiji Soko), Sladna i Babunovići (u nahiji Srebrenik), Rapatnica i Moranjci (u nahiji Jasenica). Ne treba isključiti mogućnost da je prostor Čekanića (jednako kao i Falešića ili Brnjičana) ulazio u okvire neke od spomenutih seoskih općina. U okvirima nahije Jasenica (u defterima iz 1533., 1548. i 1604.) popisano je selo čije ime je dr. Adem Handžić pročitao kao

“Hranča Rika”.¹⁴ Prevodeći defter iz 1604. godine orijentalist Aladin Husić je ostavio mogućnost da je taj ojkonom “*moгуће читати i kao Čeranić Rika ili ga tražiti u nekom lokalitetu sličnog naziva*”.¹⁵ Rusmir Djedović je odmah ustvrdio da je naziv sela svakako bio – *Čekanić Rika*.¹⁶ S obzirom na složenost osmanske paleografije i ortografije, to bi trebalo dodatno provjeriti, ali Djedovićevi argumenti se čine dovoljno ubjedljivim. Uz to, dio

Etimološki, taj naziv je blizak staroslavenskoj riječi kap’ (капъ), inače pojmu avarskog porijekla koji je označavao pagansko svetište ili drvenog idola (v. Petar Skok, Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika,). Stoga možemo pretpostaviti da korijene ima još u ranom srednjem vijeku, u pretkršćanskoj paganskoj kulturnoj tradiciji.

14 Adem Handžić, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Sarajevo: Svjetlost, 1975., 130; *Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine)*, obradio: dr. Adem Handžić, Sarajevo: ANU BiH, Grada, Odjeljenje društvenih nauka, XXVI/22, 1986., 200; isto čitanje prihvaća i mr. Medžida Selmanović, koja je prevela dijelove popisnog deftera iz 1548., koji se odnose na naselja na području Srebrenika (*Opširni defter Zvorničkog sandžaka iz 1548. godine*, Biljeg Srebrnika, 2, 2004., 71-72 i 87).

15 *Opširni defter Zvorničkog sandžaka iz 1604. godine*, preveo: mr. Aladin Husić (dijelovi deftera koji se odnose na naselja u okolini Srebrenika), Biljeg Srebrnika, 3, 2005., 62.

16 R. Djedović, *Starost naselja Čekanići kod Srebrenika*, 104-107; isti, *Urbane prilike i razvoj naselja u nahijama Srebrenik i Jasenica tokom XVI i početkom XVII stoljeća*, u: Kulenović, Salih – Djedović, Rusmir – Mutapčić, Edin: *Srebrenik: historijsko-etnografske skice*, Srebrenik: Centar za kulturu i informisanje, 2007., 21.

sela je 1548. pripadao nahiji Soko, što ukazuje da se ono nalazilo na granici nahija Jasenice i Sokola, dakle upravo negdje između Orahovice, odnosno Moranjaka i Rapatnice.¹⁷ Inače, selo "Hranča Rika", u nahiji Jasenica, godine 1533. imalo je 5 muslimanskih i 16 nemuslimanskih kuća. Petnaest godina kasnije, 9 muslimanskih i 23 nemuslimanske kuće, a 1604. godine muslimani su već bili većina u naselju, sa 20 kuća, naspram 8 nemuslimanskih.¹⁸

ČEKANIĆKA DŽAMIJA I ZAGONETNI MEZAR UZ NJEZINU MUNARU

U narodom pamćenju nije jasno da li je starija Čekanićka džamija ili Šeh Dedino turbe u njenom haremu. Po jednoj verziji narodne predaje, Šeh Dedo se spominje kao jedan od prvih stanovnika ovog naselja (uz rodonačelnike najbrojnijih familija iz Čekanića), po drugoj, da su Čekanići u vrijeme gradnje džamije bili šuma. Istina, još davno je pribilježena predaja da je džamija u Čekanićima jedna od najstarijih u okolini Gračanice: 1967. godine hafiz Ibrahim ef. Mehinagić je zapisao: "*U starija vremena, koliko se znade na temelju postojeće tradicije... postojale su džamije u selima: Džakule, Donja Orahovica i Čekanići. U njima se je klanjala džuma, bajrami i teravije.*"¹⁹ Po predaji koju smo 2010. zabilježili u Čekanićima, izgradnja džamije u ovome selu se pripisuje nekom Ibrahim-begu iz Banja Luke. U haremu džamije se nalazi veći broj starih nišana iz

osmanskog doba, skoro svi bez natpisa, koji bi se po formi mogli datirati u XVIII. stoljeće. Stara džamija u Gornjim Čekanićima je bila tipična tradicionalna bosanska džamija sa drvenom munarom i bez sumnje je više puta obnavljana, sve dok uslijed dotrajalosti i naraslih potreba džemata nije srušena i zamijenjena ovom današnjom (1978.).

Mezar uz džamiju – na počasnom mjestu, uz samu munar – pripada, po predaji, samome vakifu, dakle misterioznom "banja-lučkom Ibrahim-begu". Mezar je neobičan po kamenom sarkofagu, kakvi su u pravilu podizani nad mezarovima uglednih i bogatih ljudi, Takvi sarkofazi (*kubure*) gradili su se od ranoga osmanskog doba (uz visoke mramorne, tzv. skopske nišane), pa sve do modernog vremena. Jedan rani primjer s prostora sjeveroistočne Bosne je mezar Gazi Ferhad-bega, vakifa Ferhadija džamije u Tešnju,²⁰ dok kasnije primjere (iz XIX. stoljeća) susrećemo u Gradačcu, nad mezarovima članova roda Gradašćevića.²¹ Takvi spomenici su u pravilu veoma neobični za seoske sredine i, ukoliko je sarkofag iz Čekanića autentičan – to bi značilo da je tu ukopana neka, u prošlosti, značajna ličnost. Međutim, s obzirom da je i ovaj mezar kulturno mjesto – moglo bi se raditi i o kasnijoj intervenciji u cilju uređenja mezar, izvedenoj sredstvima nepoznatog vakifa.²² Nišani na mezaru, odnosno sarkofagu nisu sačuvani, izuzev fragmenta uzglavnog sa turbanom. Na njemu je prof. Osman Delić svojevremeno uočio ispisano "La-ilahe-illa-lah", ali ne i uobičajenu formulu o umrloj osobi niti njezino ime i

17 Opširni *defter* iz 1548. godine, 87. U popisu iz 1604. se spominje "mezra Morovran u blizini spomenutog sela"; ta mezra (pustoselina) bi mogla biti začetak kasnijih Vranovića.

18 R. Djedović, *Urbane prilike i razvoj naselja u nahijama Srebrenik i Jasenica...*, 21.

19 *Islamska kulturna baština Gračanice i okoline* (Prema izvještaju Odbora Islamske vjerske zajednice, odnosno kadije Ibrahim ef. Mehinagića iz 1967. godine), priredio: Rusmir Djedović, *Gračanički glasnik*, XIII, 25, 2008, 77.

20 Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine. Knjiga II–Istočna i centralna Bosna*, Sarajevo, Veselin Masleša, 1977., 252–253.

21 Na primjer, mezar Mahmud-bega Gradašćevića sina Osman-kapetana iz 1872. u haremu Husejinije, ili pak Hadži Mehmed-bega Gradašćevića sina Hadži Bekir-bega iz 1899. u haremu Sviračke džamije (M. Mujezinović, isto, 173 i 179–180).

22 Sam sarkofag je također obnovljen prije nekoliko godina; postavljena je nova granitna ploča sa uzglavnim nišanom, odnosno turbanom.

Mezar sa sarkofagom uz munaru džamije – prije i poslije obnove

prezime. Stoga smo skloniji ovoj drugoj pretpostavci, iako nišan nije u cijelosti sačuvan. Na to upućuje i čisto legendarna pripovijest o nastanku tog mezara, bez posebne historijske vrijednosti.

Po tom predanju, na mjestu gdje je izgrađena prvobitna zgrada džamije nalazio se neki veliki kamen, kojeg su mještani, da bi oslobodili prostor za gradnju, otiskivali niz padinu u potok, ali bi on uvijek osvanuo na istome mjestu. Zbog toga je, na koncu, sama lokacija džamije pomjerena za nekoliko metara, a kamen je sam vakif razbio, isklesavši od njega nišane i sarkofag, jer mu je u snu nagoviješteno da će po završetku gradnje džamije i sam preseliti na Ahiret. Po završetku džamije, on je klanjao dva rekjata namaza, a potom se popeo na munaru, da sâm postavi alem. Tom prilikom je pao i na mjestu poginuo, a mještani su ga tu i ukopali, postavivši nišane i sarkofag koje je sam isklesao. Oba ova motiva mogu se u različitim varijantama čuti i u drugim krajevima. Priča o vakifu ili neimaru džamije koji pada s munare i gine vezana je i za šehitski mezar u selu Džakule kod Gračanice, koji je tako-

đer kultno mjesto,²³ a sličan motiv imamo i u predanju o šehidu ukopanom u turbetu uz Turali-begovu džamiju u Tuzli.²⁴ Motiv pomjeranja prvobitne lokacije džamije susreće se u legendi o Šejh Sinan-babi i izgradnji džamije u Gornjem Srebreniku.

Ipak, neobično je što ovdje u Čekanićima imamo dva kulturna mjesta u neposrednoj blizini – Šeh Dedino turbe i šehitski mezar uz samu džamiju.²⁵

UMJESTO ZAKLJUČKA

Štovanje turbeta i mezarova *dobrih* (evlija), kao i drugih kulturnih mjesta, prisutno je u cijeloj Bosni i Hercegovini i svjedočanstvo je utjecaja sufijske tradicije na narodno poimanje islama i manifestacije pučke pobožnosti. Ovakva mjesta su ranije bila redovno posjećivana, na njima se ostavljala sadaka u novcu i odjevnim predmetima, pored turbeta su uoči petka i ponedjeljka paljene svijeće, a na otvorene mezarove su prosipane žitarice, kao hrana pticama. U narodnim vjerovanjima i ritualima vezanim za ovakva mjesta nalazimo i elemente sinkretizma sa drevnim predislam-

23 Fikret Ahmedbašić, *Kulturna mjesta na području sela Džakule*, Gračanički glasnik, III, 5, 1998., 73.

24 M. Hadžijahić, *Jedan nepoznat tuzlanski hagiološki katalog*, 222-223.

25 Spomenimo uzgred još jedan usamljeni mezar na brdu iznad sela, pored starog puta koji vodi na Hrašćić iznad Gornje Orahovice. Mezar je s jednostavnim novijim nišanima, ograđen željeznom ogradom. U njemu je ukopan Selim Hodžić, zvani Selmo iz Doborovaca, civil, ubijen u martu 1945. od partizanske ruke. Partizani su ga, niko ne zna zbog čega, potjerali pred sobom na očigled komšija i rodbine. Pred Čekanićima su ga natjerali da sam sebi iskopa grob, strijeljali ga i zatrpali. Mezar je u novije vrijeme nekoliko puta uređivao Zaim Šestan iz Donje Lohinje, jedan od rijetkih koji znaju ko je tu pokopan.

skim, pa i pretkršćanskim vjerovanjima, zbog čega i imaju velik kulturološki značaj.

Vjekovna tradicija šovanja kultnih mjesta u novije vrijeme postupno blijedi, pod utjecajem općih trendova globalizacije, a nerijetko je izložena i pokušajima potiskivanja, osobito od zagovornika različitih fundamentalističkih pristupa tumačenju islamskih propisa. Ipak, u mnogim našim mjestima ta je tradicija još uvijek živa, a Čekanići su, sigurno, jedno od takvih mjesta. Nadajmo se, stoga, da će turbe Šeh Dede, sa starim nišanima u haremu džamije Čekanići i zagonetnim mezarom uz njenu munaru, skupa sa bogatom usmenom tradicijom, ostati u naslijeđe generacijama koje slijede.

SUMMARY **THE «ŠEH DEDINO TURBE»** **(MAUSOLEUM) IN THE VILLAGE** **ČEKANIĆI**

The Šeh Dedino turbe in the village Čekanići near Srebrenik is an old cult place that is well known in

the wider area of Northeastern Bosnia. The oral folk tradition concerning Šeh Dedo, who was one of the "good" ("evlija", wali, God-pleasing) is rich in many details and interesting from a folkloristic aspect, although it follows the usual hagiological patterns of the oral tradition among the Bosniaks, as we find stories about these "good" and awliya' from many parts of the country. Therefore we cannot take it as something surely grounded in history, although it also contains reflections of memories of some real historical events and processes. Our assumption, based on the analogy with the turbe of Sheikh Sinan-Baba from Gronji Srebrenik and the comparison of oral traditions and historical sources about this wali, is that the person behind the legend of Šeh Deda probably lived in the second half of the 16th or the first half of the 17th century, and that he was active in the area as a dervish, or a sheikh in a tekke. In addition to the turbe and the mosque there is also an enigmatic grave with a stone sarcophagus which the folk tales link to the builder – the waqif of the Mosque.
